

kovskem gozdu. Tako iz pričevanj izvemo, da je povelje za napad prišlo naravnost iz Ljubljane, podrobnosti o razporeditvi in pripravi enot TO, tudi o vzdušju v blokiranih oklepnikih (vključen je tudi pogovor novinarja Nedeljskega dnevnika z medijsko znanim vojakom Bahrudinom Kaletovičem, ki je novinarju Yutela na položaju v Krakovskem gozdu razložil situacijo kot "menda se oni hočejo odcepiti, mi pa jim menda ne dovolimo"), samem boju in zajetju pobeglih oficirjev in vojakov na Gorjancih. Podobno izčrpno je prikazan tudi spopad pri Prilipah, ki je bil za nadaljevanje vojaškega spopada morda celo odločilnejši, ker je v njem relativno majhna enota TO zaustavila "drugi val" posredovanja JLA.

Končno ne moremo mimo bogatega slikovnega gradiva, ki dopolnjuje in celo nadgrajuje pisna pričevanja; med njimi se s fotografskim enakovredno kosa tudi video gradivo. Zbornik vsebuje tudi nekaj tematskih kart in dokumentov.

Urednika sta sodelujočim pričevalcem dovolila izraziti tudi njihove lastne presoje pomena in vloge oboroženega odpora intervenciji / agresiji JLA. Sociološkemu, antropološkemu proučevanju bo gotovo zanimivo analizirati vrednostna stališča o njihovem sodelovanju v obrambi Slovenije, tudi laik pa ne more spregledati enačenja ljudi s projektom osamosvojitve Slovenije - ne kot političnem, pač pa kot slovenskem, družbenem projektu. Zato so še danes občutljivi na vsak dvom, zmanjševanje intenzivnosti, "zaresnosti" vojne, pa čeprav je bila kratka in tudi nekrava. Vojno doživljajo kot svoj prispevek k osamosvojitvi, pa tudi kot njegov logični vrh: "Ne morem sprejeti razmišljanj, da bi slovensko neodvisnost lahko zagotovila samo visoka politika. Brez krepke roke in izurjenih bojevnikov bi bila zmaga verjetna kot v zgodbi o psu, ki se upa lajati v luno le ponoči, ko drugi spijo. Podnevi pa le varno podvija rep." (J. Ivšič, str. 291)

Zbornik Posavje v letih 1989-1991 bo prispeval k boljšemu poznavanju dobe slovenske osamosvojitve, kot zbirka spominskih virov ima velik pomen za bodoče historiografske analize ne le ožjih vojaškozgodovinskih tem, pač pa tudi doživljanja osamosvojitve Slovenije in "desetdnevne" vojne. Za lokalno zgodovino pa je to gotovo ena od temeljnih zbirk gradiva, ki bo omogočila ob pritegnitvi aktovnega gradiva celovit prikaz najnovejšega obdobja slovenske zgodovine v Posavju.

Damijan Guštin

---

Mark Mazower, *Temna celina : dvajseto stoletje v Evropi*. Mladinska knjiga, Ljubljana, 2002, 463 strani (Zbirka Premiki)

---

V zadnjih desetih letih po Maastrichtskem sporazumu o ustanovitvi Evropske unije se je pojavila množica odličnih knjig o zgodovini Evrope, ki zajemajo njeno celotno zgodovino od prvih pojavov človeka oziroma civilizacije na njenih tleh ali pa so posvečene nekaj krajšim obdobjem (največ se jih posveča 20. stoletju). Vse so napisane s stališča moderne integralne zgodovine, ki zajema preplet vseh področij človekovega delovanja, od gospodarskega, socialnega, političnega, kulturnega, umetniškega in idejno-duhovnega. Vsaka po svoje izbira težišče svojega prikaza, vsaka uporabljaja svoje načine naracije, za vse pa je moč trditi, da so resna,

argumentirana znanstvena dela, napisana na preverljivih dejstvih z zelo avtorskimi interpretacijami, odvisno od idejno-politične naravnosti avtorjev in skoraj vsa napisana v prepričljivem tonu in lepem jezikovnem slogu. Še eno skupno značilnost imajo vse te zgodovine: pisane so s stališča evropske celote in podajajo skupne značilnosti evropske zgodovine, ne pa zgodovine posameznih narodov in držav, čeprav opozarjajo na posebnosti razvoja pri posameznih narodih oz. predelih Evrope v določenih prevladujočih evropskih trendih. Omenimo le nekaj teh sijajnih knjig, ki jih pišejo Angleži, Francozi, Španci, Nemci, Italijani pa tudi že pripadniki manjših narodov. Najprej je omeniti delo uglednega francoskega zgodovinarja Jean-Baptiste Durosellea, ki je izšlo leta 1990 istočasno v več evropskih jezikih in zajema čas od prazgodovine do današnjega časa. Delo je lepo ilustrirano. Evropa. Geschichte seiner Volker (München 1990). Celotni zgodovini Evrope je posvetil svojo veličastno knjigo, 1365 strani, z enostavnim naslovom Evrope. a History, znani angleški zgodovinar Norman Davies (London, 1996). Knjiga se poleg drugega s posebno ljubeznijo in kompetentnostjo posveča še idejnim in duhovnim tokovom v evropski civilizaciji. Po časovnem obsegu enaka, toda z akcenti na drugih problemih in po obsegu komaj za slabo polovico Daviesove, je knjiga Angleža Johna Robertsa Povijest Evrope, ki je ravnokar izšla v hrvaškem prevodu pri AGM (Zagreb 2002). Odlično je tudi delo uveljavljenega nemškega zgodovinarja Hagen-Schultzeja o zgodovini Evrope od razsvetljenstva do danes z naslovom Phoenix Europa (Berlin 1998).

Zgodovino Evrope 20. stoletja Europe in the Twentieth Century je že leta 1972 napisal George Lichtheim, ki pa jo je potrebno zaradi njene zanimivosti omeniti, ker je še vedno vredna branja. Ravno tako pa tudi delo Američana Roberta Paxtona Twentieth Century Europe (New York 1985). Znani angleški zgodovinar avstrijskega porekla Eric Hobsbawm je svetovnemu razvoju v 20. stoletju, kjer pa ima Evropa še vedno levji delež, posvetil knjigo Age of Extremes (London 1994), ki jo imamo že dve leti v slovenskem prevodu in sedaj eno leto tudi že delo Marka Mazowerja Temna celina : dvajseto stoletje v Evropi.

Mazower v uvodu k svoji knjigi poda nekaj temeljnih pogledov o zgodovini in zgodovinopisju, iz katerih izhaja njegovo pisanje in ki morajo biti danes res priporočljivo vodilo modernemu zgodovinopiscu: "Danes potrebujemo drugačno vrsto zgodovine - manj uporabno kot politični instrument, vendar takšno, da bi nam približala resnično preteklost - ki razume sedanost zgolj kot eno od možnih posledic bojev in negotovosti naših prednikov ... Ideologije niso pomembne zato, da vodijo zgodovino, ampak da širijo prepričanje in politično delovanje. Če smo ušli iz krempljev dogm preteklosti, to še ne pomeni, da so bile že od vsega začetka prevare. Konec komunizma opisujejo kot "iztek neke iluzije", vendar pogrebni govor ni zgodovinska analiza. Po letu 1945 so fašizem razlagali kar kot politično patologijo, s katero so blazni diktatorji popeljali začarano, hipnotizirano prebivalstvo v pogubo ... Če nam je všeč ali ne, fašizem in komunizem sta predstavljala resnično prizadevanje, da bi se lotila problemov množične politike, industrializacije in družbenega reda; liberalna demokracija ni vedno imela vseh odgovorov." (str. 9-10)

V svojem uvodu Mazower razloži, zakaj je fašizmu in nacizmu posvetil v knjigi več pozornosti in prostora kot komunizmu in zakaj se mu prva zdita bolj pomembna in značilna za evropsko celino 20. stoletja (po njih je dal knjigi tudi naslov Temna celina): "Še posebno nemški nacionalni socializem veliko bolj sodi v

osrednji tok ne le nemške ampak tudi evropske zgodovine, kakor pa bi veliko ljudi hotelo priznati. Če je sovjetski komunizem pomenil resnično korenit prelom s preteklostjo, je bil nacizem veliko manj širokopotezen, doma varen, a na koncu veliko bolj nasilen v tujini (...) Zaradi tega je Tretji rajh predstavljal najresnejši izziv za liberalno demokracijo tega stoletja (...) Marksistično zgodovinopisje, katerega primer je panoramsko delo Erica Hobsbawma, zmanjšuje pomen fašizma in se osredotoča na to, kar šteje za temeljni spopad med komunizmom in kapitalizmom. Če sem se odločil, da tega tukaj ne bom storil, je to delno zato, ker je bil vpliv komunizma na demokracijo - čeprav je bil pomemben - na splošno bolj posreden in manj grozeč, kakor izziv, ki ga je predstavljal Hitler."

Takšna ocena je avtorjev osebni pogled, njegovo prepričanje, ki ga poskuša podkrepiti s številnimi dejstvi, primerjavami in sklepanjem, vsak bralec pa se lahko svobodno odloči, ali bo sledil Mazowerjevi generalni oceni ali bo do nje zavzel določeno distanco ali pa ji celo nasprotoval z drugače izpeljanimi primerjavami in sklepanjem.

Mazower svojo zgodovino gradi na obilici dejstev, tudi po več kot deset na eni strani, ki jih v pragmatičnem angleškem slogu čvrsto sintetično povezuje.

Avtor je svojo podobo evropskega razvoja razdelil na enajst poglavij, ki po eni strani korespondirajo z znano periodizacijo evropske zgodovine, pa vendar ji prinašajo mnogo novega v finesah, pa tudi v generalnih linijah.

Prvo poglavje z naslovom Zapuščeno svetišče - vzpon in propad demokracije, je nekakšen splošen sumarni pregled problemov krize liberalne demokracije med obema vojnama ter vzpona dveh njenih nasprotnikov komunizma in fašizma. Drugo poglavje Imperiji, narodi, manjšine govori o politični ureditvi versajske Evrope z novimi državnimi mejami, ki jih je vodila ideja o narodni samoodločbi, toda v t. i. nacionalnih državah so se znašle številne narodne manjšine, ki niso bile enakovredne z državnim narodom. Tretje poglavje govori o demografskem razvoju. Četrto o gospodarski in socialni krizi kapitalizma in v njega je vključen razvoj sovjetskega komunizma in začetek fašizma. Peto poglavje Hitlerjev novi red 1938-45 govori o vzponu in padcu Tretjega rajha, bolj o njegovih strašljivih rasnih konceptih in njihovem izvajanju, o samih vojnih operacijah 2. svetovne vojne je malo govorjeno. Šesto poglavje Načrti za zlato dobo prinaša politične in socialne poglede antifašistične koalicije med 2. svetovno vojno za ureditev povojne Evrope. Sedmo poglavje Okruten mir opisuje probleme po porazu fašizma, zadržanje zmagovalcev z njihovim maščevanjem pa tudi s hitrimi prizadevanji vzpostaviti red in zakonite postopke zoper vojne zločince. Poglavje opisuje razsežnosti ljudske tragedije zaradi maščevalnih pobojev takoj po vojni in zaradi izgonov milijonov (največ Nemcev) zaradi risanja novih meja. Osmo poglavje Izgrajevanje ljudske demokracije govori o uvajanju in razvoju komunizma v Vzhodni Evropi. Deveto o preoblikovanju demokracije v Zahodni Evropi, ki je dobila močne elemente socialne države in družbenega dogovora. Deseto poglavje govori o krizi te družbene pogodbe in socialne države po letu 1975. Enajsto poglavje govori o propadu komunizma v letih 1989-90 in o nastajanju združene Evrope. Avtor zajema v svojem prikazu vse sfere razvoja od gospodarskega, socialnega do političnega, ideološkega in kulturnega, toda spretno se izogiba socialnega determinizma, kateremu pripisuje le pogojno vrednost. Zato pri nastanku in razvoju fašizma in nacizma govori več o njegovih ideoloških in političnih ter celo demografsko-rasnih elementih, kar je

precejšen obrat od standardnih del modernega evropskega zgodovinopisja. Toda s tem njegovo delo nič ne izgublja, dobiva na svežini in originalnosti.

Še eno značilnost Mazowerjevega pisanja je potrebno omeniti. Je pravi mojster slikanja določene socialne ali politične situacije in njihovih trendov s kratkimi, sumarnimi skicami, ki pa vsebujejo neverjetno zgoščenost dejstev. Pri tem je dvignil pragmatično angleško historiografsko metodo do vrhunca. Za primer is pogledjmo le njegovo predstavitev Leninove ekonomske politike: "Lenin se je zaradi ostrega nasprotovanja odločil za pragmatizem: njegova nova ekonomska politika (NEP) s sprostitevjo centralnega nadzora je bila korak nazaj od trdega vojnega komunizma in poskus, da bi pognali opustošeno gospodarstvo. Predstavljala je prizadevanje oblasti, k da bi ponovno pridobila zaupanje kmetov, da bi izkoristili mednarodno trgovino, poslovanje in tehnologijo. Nekaj let so dopuščali zasebno podjetništvo v manjšem obsegu. Kmetijstvo - nosilni steber sovjetskega gospodarstva - si je oddahnilo. Vodstvo si je lahko toliko oddahnilo, da se je politično utrdilo."

Knjiga Marka Mazowerja je vznemirljivo branje. Je pravo intelektualno delo, čeprav opisuje tudi zelo profane sfere življenja. Zanj si je potrebno vzeti čas in potrpljenje in že imeti precejšnje predznanje. Toda kdor bo knjigo prebral, bo nagrajen z bolj jasno, objektivno predstavo (verjetno najboljšo) o dogajanju v ravno minulem stoletju v Evropi.

Janko Prunk